

АНТРОПОНІМИ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Лариса Азарова

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету*

Людмила Горчинська

*старший викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету*

Фразеологія є динамічним і виразно емоційним складником мовної системи, що відображає історичний досвід, культуру, традиції та звичаї народу. Фразеологічні одиниці виконують не лише мовну, а й культурно-репрезентативну функцію, оскільки акумулюють колективну мудрість поколінь і слугують важливим засобом пізнання національної ментальності та самобутності. Вони здатні передавати найтонші смислові й емоційні нюанси думок і почуттів, а також різноманітні характеристики мовленнєвої поведінки людини.

Одним із потужних джерел формування фразеологічного фонду багатьох мов світу є Біблія, яка постає основою духовних і моральних цінностей. Її розглядають як сакральний текст і визначну пам'ятку світової літератури. З огляду на те, що біблійні тексти репрезентують загальнолюдські універсалиї, спільні для різних культур християнського світу, біблійна фразеологія виконує функцію збереження та передавання архаїчних смислів, сформованих у давньоєврейській картині світу та переосмислених у сучасному соціокультурному контексті (11, с. 83). Поширення християнства зумовило переклад Біблії багатьма мовами, що сприяло її винятковій популярності та активному входженню біблійних висловів не лише до літературної, а й до розмовної мови. Вона істотно вплинула на розвиток і збагачення мов та культур християнських народів. Біблеїзми становлять значний пласт фразеології різних мов і є цінним та своєрідним матеріалом для лінгвістичних досліджень.

Сучасна лінгвістика активно поповнюється науковими працями, присвяченими вивченню фразеології біблійного походження. Ці дослідження сприяють формуванню та розвитку нового напрямку мовознавства – теолінгвістики, у межах якої фразеологічні одиниці біблійного генезису розглядають як важливі мовні та культурні маркери. Проблеми збагачення й еволюції фразеологічної підсистеми біблійних антропонімів стали предметом зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. У наукових працях увагу зосереджено на аналізі фразеологічних одиниць біблійного походження, зокрема здійснено лінгвостилістичний розгляд тексту Євангелія від Матвія (О. Кунін); розкрито специфіку функціонування мовних одиниць у релігійній фразеології (Н. Бабич, К. Дубровіна, А. Жолобова та ін.); описано стійкі поєднання із сакральним семантичним наповненням (А. Григор'єв, Л. Грановська); схарактеризовано особливості концептуального осмислення сакральної сфери в українській мовній картині світу (М. Скаб); простежено вживання антропонімів біблійного походження в українській фразеології (О. Камінська, А. Корнеєва, Г. Белікова, Н. Іванова та ін.). Окремі наукові праці присвячено вивченню семантики антропонімів біблійного походження (А. Пономаренко), а також аналізу біблійних

онімів у структурі фразеологічних одиниць (О. Сафронова, Н. Пасік, С. Шабат, Н. Попович). О. Семенова розглядає антропоніми біблійного походження як особливу групу в системі образних засобів літературної мови. В. Мокієнко вважає, що біблійні антропоніми запозичені не лише з тексту Біблії, а й виникають на основі біблійних сюжетів та переказів. В. Белікова вирізняє такі біблійні фразеологічні одиниці мови: чисті біблійні цитати, фразеологізми, сформовані на основі вільних сполучень, фразеологізми-алюзії. В. Гак надає критерії класифікації біблеїзмів за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, семантикою, типом формування та тематичним принципом. Фразеологізми з онімним компонентом біблійного походження, біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови, жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики, використання інформаційних технологій під час вивчення фразеології в курсі української мови як іноземної розглянуто в працях (1–4, 12).

Дотепер українська біблійна фразеологія з онімним компонентом залишається недостатньо вивченою в національній лінгвокультурології. Це зумовлює необхідність подальших розвідок, спрямованих на глибше осмислення символічного потенціалу текстів Священного Письма, що й зумовлює актуальність теми.

Мета дослідження полягає в аналізі біблійних антропонімів у складі фразеологічних одиниць української мови та з'ясуванні їхньої ролі в репрезентації різних аспектів мовної картини світу. У тезах використано описовий метод, що передбачає детальний аналіз власних назв і їх систематизацію; метод спостереження, який дає змогу виявити та узагальнити мовний матеріал; порівняльно-зіставний метод, спрямований на з'ясування спільних і відмінних особливостей уживання біблійних антропонімів, а також лінгвокраїнознавчий підхід.

Дослідження виконано на матеріалі фразеологічних словників і довідкових видань, зокрема праць Ж. Колоїз і З. Бакум «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження» (8), А. П. Ковалю «Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (7), а також «Словника фразеологізмів української мови» за редакцією В. М. Білоноженка (5) та інших джерел.

«У сучасних лінгвістичних дослідженнях біблійні антропоніми трактують як мовні одиниці з універсальним конотативним потенціалом, символічна семантика яких формується під впливом біблійного сюжету та контексту» (10, с. 63).

Вивчення власних назв осіб належить до сфери ономастики, у межах якої антропоніми становлять один із найчисленніших і найрепрезентативніших класів, оскільки саме людина є центральною фігурою в осмисленні історичних, побутових і культурних реалій. Антропонімний компонент фразеологічних одиниць біблійного походження має особливий статус імені-символу. Переважна більшість біблійних імен у складі фразеологізмів зазнає семантичного переосмислення, унаслідок чого набуває узагальненого значення. Фразеологічні одиниці, до складу яких входять власні назви, утворюють самостійну й структурно визначену підсистему в межах української фразеології.

За результатами аналізу біблійні антропоніми можна класифікувати на такі групи: а) антропоніми, що вживаються в первісному значенні; б) імена, які використовуються для номінації інших осіб; в) антропоніми або їх похідні, уживані в переносному значенні чи як загальні назви; г) одиниці, що функціонують у спеціальній

термінології. «Біблійні антропоніми, що увійшли в українську мову і функціонують у текстах, можна поділити на прецедентні імена (індивідуальні імена, пов'язані із загальновідомим текстом чи ситуацією; імена-символи (вказують на еталонну сукупність певних якостей), фразеологізми (стійкі лексично неподільні сполуки слів) та крилаті вирази (стійкі афористичні вислови)» (6, с. 21). При цьому значна їхня частина виявляє ономастичну конотацію.

Фразеотвірний потенціал виявляють численні біблійні антропоніми, зокрема: *Адам і Єва, Каїн і Авель, Ісав і Яків, Марфа і Марія, Самсон і Даліла, Давид і Голіаф, Соломон, Іов, Іуда, Лазар, Ієремія, Ной, Мойсей, Марія Магдаліна* та ін. У бібліофраземах антропонім реалізується у формі власного імені або присвійного прикметника. Так, вислови *за Адама, від Адама, за часів Адама* позначають дуже давній час; *адамове ребро* в сучасній мові має жартівливе значення; *скинути ветхого Адама* означає духовне оновлення; *Валтасарів бенкет і жити Валтасаром* символізують безтурботне життя напередодні катастрофи; *воскресіння Лазаря* вживається для позначення відновлення після занепаду; *Іов многостраждальний* репрезентує образ людини, що зазнала численних страждань; *Іудин поцілунок, Іудині срібняки* символізують зраду.

Фразеологізми з біблійними антропонімами різняться за структурно-семантичними характеристиками. Найбільш поширеними є субстантивні бібліофраземи, серед яких виокремлюються одиниці з розподільним значенням, утвореним поєднанням двох бібліонімів *Адам і Єва, Каїн і Авель, Марфа і Марія, Давид і Голіаф*.

Ад'єктивні фразеологічні одиниці слугують засобом оцінної характеристики особи чи предмета й формуються в результаті експресивно-узагальненого переосмислення біблійного наративу. Їхня образність зумовлена передусім наявністю ономастичного складника. До таких одиниць належать: *терплячий як Іов, премудрий як Соломон, підлий як Іуда, сміливий як святий Петро, бідний як Лазар, махнув рукою як Христос на Карпати, чистий як Йосиф*.

Дієслівні фразеологічні одиниці з біблійним ономастичним компонентом репрезентують значення дії або внутрішнього стану, зокрема: *посилати від Понтія до Пілата, зректися як Іуда, ходити од Шавла до Павла, скинути з себе ветхого Адама, мати Христа у душі, жахатися як жид Христа*. Натомість адвербіальні фразеологізми використовують для опису умов перебігу дії в якісному або кількісному аспекті, окреслюючи часові чи способові обставини, як-от: *за часів Адама, жити Валтасаром, у костюмі Єви*. «Фразеологічні одиниці релігійної семантики пов'язані не лише з біблійним першоджерелом, а й з живим народнорозмовним ужитком, що засвідчує глибокий рівень інтеріоризації та вторинного осмислення біблійної символіки в українській мовній свідомості» (9, с. 176).

У фразеології біблійного походження найбільшою фразеотвірною активністю характеризуються антропоніми, які виступають маркерами біблійності. Вони виконують інформативну функцію, забезпечуючи тісний зв'язок фразеологічних одиниць із біблійним першоджерелом, і становлять найчисленнішу групу онімів у складі біблійної фразеології. Основним типом семантичного переосмислення є метафора, що ґрунтується на аналогії з учинками та рисами біблійних персонажів. Наявність антропонімного компонента посилює експресивність фразеологічних

одиниць. Біблійні антропоніми, що активно використовують у сучасній українській літературній мові, характеризуються високою стилістичною продуктивністю та представлені майже в усіх функціональних стилях, за винятком офіційно-ділового. У художньому стилі вони реалізують прагматичну та експресивну функції, у науковому – входять до складу галузевих термінологій, у публіцистичному – часто використовують у заголовках як смислові домінанти.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виопрацюванні єдиної універсальної класифікації біблійних фразеологізмів з урахуванням специфіки функціонування в мовному просторі, а також з огляду на їхній дериваційний потенціал.

Література

1. Азарова Л. Є. Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 1–6.
2. Азарова Л. Є., Пустовіт Т. М., Горчинська Л. В. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної // *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 7–12.
3. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови // *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33. Т. 1. С. 9–13.
4. Азарова Л. Є., Пустовіт Т. М., Горчинська Л. В. Фразеологізми з онімним компонентом біблійного походження в українській мові // *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 39. Т. 1. С. 9–14.
5. Білоноженко В. М. *Словник фразеологізмів української мови*. Київ : Наукова думка, 2003. 786 с.
6. Єщенко Н. О., Бондаренко Ю. С. Біблеїзми в художньому тексті // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 30(1). Т. 1. С. 21–25.
7. Коваль А. П. *Спочатку було слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові*. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
8. Колоїз Ж. В., Бакум З. П. *Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження*. Кривий Ріг : Видавництво «І.В.І.», 2002. 195 с.
9. Кузь Г. Біблійна фразеологія з ономастичним компонентом у лемківських говірках Східної Словаччини // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 1(43). С. 174–179.
10. Решетняк О. О. Антропонім як маркер провідних біблійних концептів // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 25. Т. 1. С. 62–64.
11. Решетняк О. О. До питання семантичних механізмів фразеотворення // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 83–87.
12. Azarova, L., Pustovit, T., Radomska, L., & Horchinska L. (2020). USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN STUDYING PHRASEOLOGY IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE. *ADVANCED EDUCATION*, 16, 39-48. (Web of Science)